

Bábaasszonyok Kishegyesen

Kishegyesen csak bábasszony. A bábaasszony szó jelentése: bábáskodik valaki fölött.

A Kislexikonban a bába vagy baba első pont alatti jelentése: vénasszony (latinul anus, vetula). Második jelentése: születésnél segédkező nőszemély. Szláv kölcsönszó, amely a szláv nyelvben mindkét értelemben használatos. Ezenkívül megtalálható az oláhban, az új görögben (baba), sőt *bàbe* alakban a közép-felnémetben is előfordul.

A bábaasszony szó hallatán még a 20. század második felében is általában egy vénasszonyra, egy minden hájjal megkent öregasszonyra asszociáltak.

Az asszociáció megértéséhez szintén a régmúltba kell visszamennünk. Az „anya” szó jelentése a görögben is és a latinban is azonos a mater szóval, ami egy gyökből (egy töről) ered a latin matróna és a görög mahtir szavakkal. A szó alapjelentése mindkét nyelvben ’anyóka’. A magyar nyelvben az anyóka szót kedves megszólításként használjuk, s nem vonatkozik a bábákra.

Az én emlékezetemben a „bábasszony” úgy maradt meg, mint egy csodatevő lény, aki életet segít a világra. Az édesanyám csak így beszélt róluk. A faluban azonban, különösen az idős nemzedék, a kuruzslással és egyéb női bajokkal is összefüggésbe hozta személyüket. Mindkét megközelítés érdekelt, különösképpen ez utóbbi, mert erről keveset hallottam a szülői házban. Gyerekként a kispadon ülő nénikéktől sok mindent „elhallottam”, ennek jártam utána először 1997-ben. Kutatásom fő részét erre alapoztam. Az anyag felgyűjtését és megírását segítette az alapkérdőívül szolgáló Kapros–Ujváry-összeállítás, Jung Károly monográfiái, Markos Gyöngyi doktori disszertációja és Deáky Zita etnográfus, egyetemi docens tudományos munkái, aki egyben e téma kutatója is.

A bábaasszonyok tevékenységét orvostörténeti szempontból is vázoló, majd a néprajzkutatás aspektusait figyelembe véve meglétüket – az elmúlt egy évszázadban – hétköznapi szempontból is igyekszem feltárni.

Bábaképzés a múltban

A hivatásos bábaasszonyok létezéséről már a – Kr. u. 1–2. századból – maradtak fel görög írásos dokumentumok. Ezek arról tanúskodnak, hogy bábaasszony csak írni-olvasni tudó nőszemély lehetett.

Az elemi oktatás, vagyis az írás-olvasás megtanítása a fiúkon kívül a lányokra is kiterjedt. Az iskolázott nők szinte bármilyen szellemi tevékenységet végeztek.

A filozófia iránt természetesen a nők (és férfiak) csekély töredéke érdeklődött, de volt olyan foglalkozás, amelyet csak nők végeztek, és ez a foglalkozás a bábaasszonyoké volt. Megfelelő ismeretekkel és gyakorlattal kellett hozzá rendelkezniük, és gyakorlása feltételezte a szabad mozgást a városban akár éjjel vagy hajnalban is.

A bába jelentése görögül „maia”, a terhes nők segítőtje, a szülések levezetője és gyakran a nem kívánt terhességek megszakítója volt, aki tevékenységéért díjazásban részesült. A bába élhetett házasságban – mint például Szókratész anyja, Phainareté –, lehetett özvegy, de akár hajadon is.

Az epheszoszi Szóranosz nőgyógyászati munkájának két fejezetében is foglalkozik a bábaasszonyokkal. Az egyikben azt írja le, mi kell ahhoz, hogy valaki bába lehessen, a másikban pedig azt, milyen a legkiválóbb bába. Azért rögzíti írásban e gondolatokat, hogy a bábaképzésben ne pazarolják az időt olyan asszonyok tanítására, akik alkalmatlanok e feladat ellátására. Bába – mint írja – az lehet, aki tud írni-olvasni, élénk szellemű, jó az emlékezőtehetsége, szeret dolgozni, tud titkot tartani (hiszen bejáratos a magánházakba) és elég erős.

A legkiválóbb bábáktól elvárja Szóranosz, hogy elméleti ismeretekkel, valamint gyakorlattal rendelkezzenek a táplálkozástudományban, a sebészetben és a gyógyszerészetben, meg tudják állapítani, mi válik hasznára vagy kárára betegüknek, őrizték meg nyugalmukat a kritikus pillanatokban, legyenek jó erőben, tartsák meg betegeik titkait, ne legyenek pénzsóvárok, vagyis pénzért ne végezzenek terhességmegszakítást, és ne higgyenek a babonákban, vagyis orvosi kezelés helyett ne bízzanak meg a mágikus hókuszpókuszokban.

A mi honfoglalási területünkön egészen más volt a helyzet. Mi később érkeztünk Európába, így szokásaink is mások voltak, mint amit a görög alapítványi iskolák „programjai” nyújtottak. Visszaemlékezések szerint,

százötven évvel ezelőtt az asszonyok még állva szülték meg gyermeküket, az ajtófélfába vagy a mestergerendáról lelógó kötélbe kapaszkodtak. Ekkor még a szülést tapasztalt öregasszonyok vezették le, segítettek, szavaikkal erősítették a szülőanyát. Bárki volt is az, bábaasszony vagy tapasztalt öregasszony, erejét és tudását a közösség javára fordította, arra használta, az élet megvédésének szolgálatában állt.

Csak a 20. században jelentek meg a képzett bábaasszonyok.

Magyarországon a bábaképzés a 18. századig megoldatlan volt. Addig a bábáság anyáról leányra szállt. Tevékenységüket a helyi szokások, hiedelmek, vallási elvárások szerint végezték alkalmilag vagy rendszeresen. A bábaasszonyok, akik a születeket levezették, nem voltak írástudók, ezért a különböző latin nyelven íródott orvosi könyveket sem tudták elolvasni. Ők voltak az úgynevezett parasztbábák, akik képesítés nélkül, hagyományozás útján sajátították el a szülés levezetését. Mágikus eljárásokat, hiedelmeket továbbítottak nemzedékről nemzedékre. Szakember híján a gyermeküket otthon világra hozó anyák egyetlen segítségre támaszkodhattak, a bábaasszonyra, ezért az asszonyok bábába vetett hite nagyon erős volt. Kiszolgáltatottságuk indokolja, hogy a bábák szerepének jelentősége eggyé forrt a mágikus cselekvésekkel.

A szülés levezetése után a köldökzsinór elvágása is a bába feladata volt, de sok esetben a szükségkeresztség megadása is.

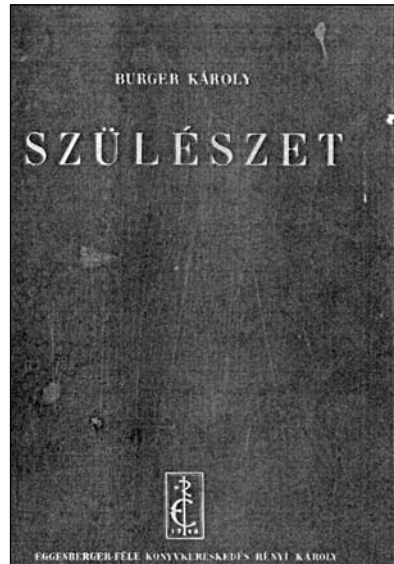
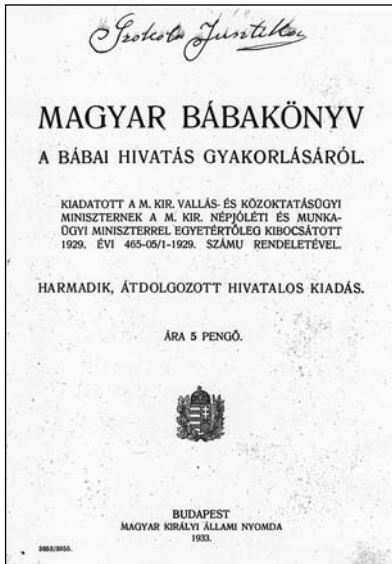
Sajnos, a bábák rengeteg olyan eljárást is alkalmaztak, ami fertőzést okozott, például az anya véres ruhájával való törölgetés az egyik ilyen a sok közül. Miután a gyermek megszületett, az anya koszos, véres ruháit beletették a fürdetővízbe, majd azzal a ronggyal kitorölték a baba szemét, száját. Orvosok, írók, papok felemelték hangjukat a tudatlansággal szemben, a bábákat okolták a nagyszámú gyermekágyi halálért és a csecsemők nagyszámú elvesztéséért. A sok tragikus kimenetelű szülés miatt a 18. század vége felé elterjedtebbé vált az orvosok alkalmazása, főleg a tehetősebb családok körében.

A múltban a szülés és a bábaasszony fogalma eggyé fonódott. A szülés köré csoportosuló hiedelmeink szorosan összetartoztak a bábaasszony nevével. A történetek a bábaasszonyokról, a bábák vallomásai, az anyák által megfogalmazott legendák, a nép ajkán terjedő hiedelmek, magzatgyilkosságok, születési rendellenességek, mind-mind valami misztériumot rejtettek. A régi, orvost kevésbé ismerő falusi ember életében lassan kifejlődött a növényekkel való gyógyítás. Kiválasztódtak az emberi közösségekből azok az emberek, személyek, akik bírták a falu bizalmát, s akikre rábízták egészségük helyreállítását. Később ők alkották a falu kiemelt személyeit, a

faluját. Az asszonyok körében főképp ők tartoztak az értékes emberek sorába (NÉMETH 2011).

Az 1876-os közegészségügyi törvény a szülésznői gyakorlatra a régi jogszabályok meghagyása mellett csak azoknak engedélyezte ezt a tevékenységet, kiknek az országban érvényes oklevelük, vagy tisztii főorvostól kapott képesítő bizonyítványuk volt. Oklevelet az egyetemeken és egyes nagyobb városokban – Szegeden, Pozsonyban, Nagyváradon – felállított bábaképző intézetekben vagy bábatanfolyamok elvégzése után szerezhettek a bábajelöltek. Minden 1500 lakosú község köteles volt községi szülésznőt alkalmazni. Természetesen ez nem járt azonnal sikerrel, s így a képzetlen bábasszonyok továbbra is folytathatták tevékenységüket. A törvénynek egyik kitétele arról is rendelkezett, hogy a szülésznőnek kötelessége minden vagyontalan nőnek ingyenesen segítséget nyújtani, a vagyonosnak pedig a községenként megszabott díj ellenében.

„A nyílt harc a bábaképzés magasabb színvonaláért és a bábák társadalmi elismeréséért tulajdonképpen akkor kezdődött, amikor Dirner Gusztáv megindította a magyarországi bábák első szaklapját 1893-ban, a Szülésznők Lapját, majd 1894-ben a Bába-Kalauzt, és 5 év múlva egyesítve a lapokat, 1938-ig jelent meg Bába-Kalauz néven” (DEÁKY 1994; 12).

A bábaképző intézetek tankönyvei

Sok gyermek, egy-két gyermek

A faluban szigorú hagyományok voltak, a szájhagyomány törvényei szerint folyt az élet. Paraszti íratlan törvények uralkodtak a szülőházban, s ősi hagyományok öröklődtek nemzedékről nemzedékre. Házasságkötés alkalmával fontos szempont volt, hogy a menyecske nagydarab legyen, „dógos, erős”, aki majd jól bírja a munkát. „Legyen széles a csípője, hogy bírjon egészséges gyerekeket szülni.”

A szakirodalomban több helyen is arról szerzünk tudomást, hogy a sok gyermek az utódlás miatt jött a világra, s hogy a házasságkötés elsődleges célja az utódok biztosítása volt. Nem így a második világháború után. Már a két világháború között is „vigyáztak” a házastársak a gyermekszaporulatra, s nem a sok gyermekben látták a termelés folytonosságát. Kezdtett eltűnni az a felfogás, miszerint kell a sok gyerek, legyen, aki dolgozzon. De a sok gyermek újra és újra szegény maradt, sorsából kitörni nem tudott.

„Nyócan vótunk testvérek: öt férfi meg három lány. Születtünk sorba, sorba. Amikó főnyóttünk, mind ment szógáni, legeltettük a szomszéd libáit, disznóit. Kaptunk érte egy kis pénzt. Péter, a legfiatalabb, az má nem szógát, a zadrugába ment, mer akkó má vót zadrugá.

Mind főneveledett, megérték a nagykorút, egy se vót nyomorút, se beteg. A legfiatalabb testvérem 1940-ben született. Én 1921. június elsején születtem. Tizedikén van a névnapom, Margit. Előre adták a nevemet. Az egyik testvérem, a Karnáné, amikó született, én 15 éves vótam, én má akkó nem vótam otthon, má cseléd vótam” (Fridrik Margit).

A sok gyermek születése nem volt jellemző minden családra. Vagyonfüggő volt ez is, mint annyi más. Arra a kérdésre keresve a választ, hogy az úri társadalomban miért nem született sok gyermek, miért csak a szegény családokra volt jellemző, a válasz aránylag egységes. Arról nincs tudomása adatközlőimnek, hogy használtak-e a nagyságák valamilyen fogamzásgátló szert, tablettát, port vagy bármilyen más módszert a közösülés alkalmával, ellenben azt határozottan állítják az idősebb parasztasszonyok (akik közel száz évet tudnak visszatekinteni), hogy az úr, a gazda „békén” hagyta a feleségét, s szeretőt tartott, szeretőt talált magának, akit azután legtöbbször megvetett.

„A cselédeket az úri házakban nagyon kihasználták. A tanyákon kevésbé. Az úri fiú, az úrfi, meg a gazda is. Ideig-óráig köllött neki, aztán ott vót a felesége.

Szállásokon nem a nagygazdák laktak, hanem a béreseik. Ők bent a faluban. Ha máskó nem, akkó nyáron köllöttek a libapásztorok. Fölfogadták a 10-12 éves lányokat, azok őrizték a libákat, teheneket, disznókat tavasztú

őszig. De ez is megszűnt a földosztás után. Őket, fiatal koruk miatt nem merték molesztálni” (Lénárd Etelka).

A házasság előtti nemi élet megítélésében komoly szerepe volt a népi társadalom alsó vagy felső fokán való állásnak. A szegényebb ember lányával könnyebben megesett a baj, mert gyakoribb volt az alkalom. Az erkölcsi ellenőrzés különbséget tett a gazda, a cseléd és az iparosok családjai szexuális erkölcsének megítélésekor (VERES 1994; 43).

Az íratlan erkölcsi szabályok inkább a parasztcsaládokra, de főképp a cselédlányokra voltak érvényesek. Az ő esetükben szigorúbb volt a számonkérés mint az említett magasabb társadalmi kategóriák között. Az erkölcsi ellenőrzés minden területen érvényesítette azt az elvet, hogy a falusi társadalom egyes rétegei tekintélyükben is különböznek. A gazda leánynak is jobban kellett vigyáznia az erkölcsére mint a cselédlányoknak, mivel az értékrendjüket, tekintélyüket védték. A gazdánál nagyobb vétségnek számított a szerető tartása, mint a szegényebeknél. A gazdalány visszautasíthatta a béreslegény közeledését, de a szegény lány ezt nem tehette meg a gazdafíúval szemben. Ez a közeledés néha még megtiszteltetésnek is számított a szegény lányok körében. Tulajdonképpen a társadalmi helyzet is közrejátszott abban, hogy az egyszerűbb életkörülmények között élő lányok erkölcsé könnyebben csorbát szenvedett.

Aki nagylányként maradt terhes, attól ments meg Isten.

„A Gizi mondta nekünk, este, mikor hajtottuk haza a libákat, hogy lányok, én hónap nem gyüvök legeltetni, nem hajtok ki. Még rászótunk, hogy teneked tán vasárnap nem esznek a libák? Vasárnap, mire mi kintrű hazahajtottuk a libákat, má halott vót. Főkötte magát. Mindenki tutta, hogy kitű terhes. Az szabad ember vót, de nem köllött neki. Aztán az element Hegyesrű Újvidékre, és ott nősút meg. És vót ilyen más is, például a bálókba. Akkó is vót ilyen, mint most. Valamit beletettek a szokba [a lány szokjába = üdítő], beletették, megitták, s addig-addig táncótak, végül oda vitték, ahova akarták. Tehát nem csak ebbe a világba van ilyen, akkó is vót. És aztán annyi, tönkrement az élete” (Lénárd Etelka).

Lénárd Etelka elbeszéléséből megtudhatjuk, hogy áthidalhatatlan szakadék állt fenn a két réteg között a születési számarányt tekintve. A gazda megkönyékezhette a cselédlányt, de ezt, még ha kitudódott is, letagadta. Az úri társadalom ezen a téren nagyon összetartott, ezzel is kifejezésre juttatva kiváltságos származásukat.

A fogamzásgátlás módszerei nem jutottak el a falusi asszonyokhoz. Az idős adatközlők elmondásaiból kiderül, sokan nem is ismerték a férfiak általi védekezés módszerét. A férfiak védekezésével kapcsolatban keveset

beszéltek az adatközlők. A bábák sem foglalkoztak ilyen tanácsadással. Ez szigorúan az intim szférába tartozott.

A sok gyermek azért jelentett gondot, mert elszegényítette az embert, és aki már úgymint szegény volt, hát az nemigen örült a hatodik, hetedik gyerekeknek. Sokszor még enni sem volt mit a családoknak. De volt más vélemény is: „Annyi gyerek legyen, ahányat az Isten ad.” Ez leginkább a nagyon vallásos családokra vált jellemzővé.

Ismert az a szempont is – s ezzel szinte teljesen azonos módon minden adatközlőm egyetértett –, miszerint „a gazdagoknál legtöbb három gyerek vót, mer vót pízük etetni. Meg hogy ne menjen annyi felé a birtok”.

Persze, a múltban is volt egyke meg egy se, de kevés helyen. Igen sok családnál tíz, tizenkét gyermek is született. Ez azonban a második világháborút követően megbosszulta magát. Több olyan nagycsaládos példát ismerünk, ahol még az 1960-as évek első felében hat gyermek született, viszont amikor a gyermekek felnőtté váltak, családot alapítottak, kivétel nélkül mindegyiknél egy gyermek született. Ilyen család például Pecze Nándor vagy Molnár Ferenc bácsi családja. A szülők még a régi értékrendszer erkölcsi normáit tartották kötelező érvényűnek.

A gazdasági racionalitás felől nézve, a gyermekszám ott és akkor csökken, amikor a gyermek már sokkal inkább „fogyasztótárs” mint „keresőtárs” (MOHAY 2008; 26).

Önmagamról

1948-ban születtem, egykeként. Nem született testvérem. Nem is hiányoltam. Lehet azért, mert édesanyám ügyesen nevelt, lehet azért, mert akkor még sok gyermek volt az utcában. Édesanyám többször is elmondta, azért nincs testvérem, mert ők nagyon szegény sorsban éltek, s nem akarta, hogy én is olyan sorsra jussak. Heten voltak testvérek. Elsőáldozáskor nekem kellett a legszebbnek lennem a generációból, mert az anyám élete végéig emlegette a számára kölcsönként elsőáldozási ruhát. Annak is felkötötték a derekát, mert lelógott a földig. Ezek olyan mély sebet hagytak a lelkében, amit sohasem tudott „kiheverni”. Hogy gyermekkori szomorú emlékét egyensúlyozza, nekem Szabadkáról hozatta az elsőáldozási ruhát, azzal a céllal, hogy én legyek a legszebb.

1963-ban fejeztük a nyolcadik osztályt. A generációm 58 tanulója közül 13-an egykeek voltunk, és 28 tanulóknak csak egy testvére volt, tehát két gyermeknél nem született több a családban.

A születések és az elhalálozások száma a 20. században:

Év	Született	Meghalt
1906	305	153
1907	290	161
1908	288	181
1909	300	191
1910	293	137
1930	153	86
1931	166	92
1936	112	93
1955	147	66
1960	92	84
1964	50	82

1963-ban megszűnt a kishegyesi szülőotthon, ettől kezdve a születések számáról nincs pontos adat, mert a szülőanyát Topolyára, Verbászra, Zentára vagy Szabadkára viszik szülni (MOHAY 2008; 26).

Az elhalálozások számát illetően vannak pontos adataink, a születéseknél alapul az első osztályba íratott tanulókat vettük:

1970	55	102
1976	61	89
1983	47	104

1991-től felbomlik a település etnikai egyensúlya, sok az újonnan betelepült menekült, bevándorló stb., így már nem tartom fontosnak a demográfiai adatok közlését.

A szaporulat csökkenésének okai

Az ateista társadalom is segítette az Istenbe vetett hit elhalványulását, így azt a mondást is, hogy a „gyermek Isten áldása”. Már nem tartották lényeges tapasztalatként emlegetni, „ha az Isten báránykát adott, ad hozzá legelőt is”. Egyszerűen nem hittek benne. Ezt csak akkor mondogatták, ha valaki véletlenül maradt terhes, s megszülte gyermekét.

A szaporulat motívumairól különbözőképpen hozhatunk ítéletet. A statisztikai adatok számokban fejezik ki a településen született gyermekek számát évekre lebontva. Arról azonban nem kapunk információt, mi rejlik

a számok mögött. Például melyik társadalmi réteg az, amelynél a legtöbb gyermek születik. A múlttól utólag tudjuk és ki merjük mondani, hogy a legszegényebb réteg volt a legszaporább. A jelenben viszont ez már nem állja meg a helyét. A legnagyobb szaporulatot a szellemileg elmaradott családoknál (ha lehet egyáltalán családokról beszélni) tapasztaljuk.

A 20. század hetvenes, nyolcvanas éveiben kényelemszeretetről is szó esett. Ekkor még nem beszélhetünk rossz gazdasági helyzetről, vagyoneoszlásról. A harmadik évezred első évtizedében viszont már csak a rossz gazdasági helyzet befolyásolja a népszaporulatot a kishegyesi magyarok körében. Az igényesebb élet utáni vágy a szülőknél ismét az egykézést váltotta ki. Jobb életmódot szeretnének biztosítani gyermeküknek.

Születésszabályozás

A születésszabályozás igazi módját teljes egészében nem tudjuk feltárni, mert talán nem is létezett. A védekezés egyik módját a szegény ember a társadalom úri rétegénél a már említett szerető-gazda kapcsolatban látta. Ettől azonban sokkal többről van szó. A megelőzés legáltalánosabb elve a távolságtartás volt. Az asszonyok, ha csak tehették, kerülték a szexuális kapcsolatot férjükkal. De nem tehették mindig, ezért a kimosakodás különböző változatait hallották a bábaasszonyoktól. Közösülés után a nő jól fölnyúlt és „kimosta magát”, legtöbbször hideg vízben, mert nem állt rendelkezésére zuhanyozó, kád, csak egyszerű lavór. A kimosakodás fejlettebb változata volt az irrigátor alkalmazása. Az irrigátor egy kisebb ballonszerű gumilabda, melyet tölcészerű száján keresztül megtöltöttek enyhe ecetes vízzel, majd ráerősítették a hosszabb csövet, melynek elvékonyodott vége tompa volt, hogy ne sértse fel a nő nemi szervét. Ezt feldugták a hüvelybe, s a közösülés végeztével a benne levő folyadékot felpumpálta a nő a hüvelybe. Ez az ecetes oldat megölte a férfi ivarsejtjeit.

A terhesség megszakításával kapcsolatban különböző házi praktikák léteztek, amelyeket azelőtt alkalmaztak, még mielőtt segítségért a bábaasszonyhoz fordultak volna. Nehéz terhet cipeltek, például zsákot, követ, hátha megszakad a terhesség, s „elmén” a gyerek. Forró vízbe ültek, pálinkát ittak, mert az a tudat járta, az megindítja a vérzést. Ismert volt a magasról való leugrás. Létra fokáról, asztalról, vert falról, hátha a rezdüléstől elszakad a magzat, leválik a méh faláról.

Ezek a házi praktikák ritkán jártak eredménnyel, de lelkiileg továbbvitték a terhes anyát elszántsága irányába.

Művi vetélést önmagukon kevesen végeztek a faluban, azonban néhány esetről van tudomása az idősebb nemzedéknek.

A születésszabályozásban a bábáknak volt igazán fontos szerepük. A növényi főzetek alkalmazása tőlük származott. Cickafark, fodormenta, kamilla összefőzve, s a nő derékig beleült a forró főzetbe, általában a teknő volt erre a célra a legalkalmasabb, s a forró gőz elhajtotta tőle a magzatot. A terhesség egy-két hónapos koráig lehetett ezt csinálni. A magzatelhajtás e módszerét nem tartották a megsemmisítés drasztikus példájának. Magyarázatul azt hozták fel, hogy meglehet, nem is volt az terhesség, vagy ha az is volt, az még olyan parányi, hogy nem is élt.

„Meleg vízbe ültek az asszonyok, abban bíztak, hogy az megindítja. A bábasszony adott bizonyos gyökereket, azzal kellett megpiszkálni magát, s attól megindult a vérzés. Ezek nagyon elszánt anyák voltak. Nehéz sors volt, titkolta ezt mindenki nagyon” (Lénárd Etelka).

A magzatelhajtás módjára sok példát tudunk, de semmi esetre sem úgy mesélték el, mint a saját tapasztalatukból eredőt. Szűkszavúan csak annyit mondtak: megkaparta magát kötőtűvel. Legáltalánosabban a kötőtűt emlegetik, a pinceajtó kulcsát (nagy méretű kulcsot dugtak fel, és azzal kaparták magukat), vagy valami éles tárgyat. De nem szeretnek róla beszélni. Egyet azonban leszögezhetünk: szörnyű asszonyi sorsok voltak. Olyan fájdalmak voltak ezek, amelyek egyéni indítékú egyedi cselekmények. Az anyák jól tudták, mekkora erőfeszítést igényel a gyermekszülés és a gyermeknevelés.

Az egyház mélyen elítélte a magzatelhajtást, ezért a nők igyekeztek ezt titokban tartani. Elszántságuk azonban ettől sokkal erősebb volt, mint-hogy bűnnek tekintsék a műveletet.

„Voltak olyanok, akik belehaltak a gyerekeltevésbe. Elment a terhes nő a bábasszonyhoz, megpiszkálta és elvetélt. S ez vagy sikerült, vagy nem, hogy elment a gyerek. Gyakran kaptak hullafertőzést, azokat már nem lehetett megmenteni.

Volt, aki valamilyen tablettákat szedett, annak a tablettának egy hét alatt meg kellett volna indítani a szülést, de nem indította meg. Ismertem egy asszonyt, akivel – szerencsére – Újvidéken kötöttek ki, mert kint volt egész héten a cséplőgépnél, s szombaton már nem érezte jól magát. Ott voltak a rokonaik, s azok elvezették egy orvoshoz. Az orvos mindjárt tudta, hogy mit evett. Hiába tagadta az asszony, hogy ő semmit. »– De, tudja maga, csak nem ismeri be, azt is tudja, hogy három nap múlva hol kötött volna ki. A gödörbe.«

Ezt a bizonyos tablettát széles körben ismerték. Egymásnak adták az asszonyok. Volt, akinek jó volt, de legtöbbször nem.

Sokan azért nem akarták megszülni a leendő gyermeket, mert szegények voltak, s az orvost sem bírták fizetni. Háromezer dinárba került

egy magzat megsemmisítése az orvosnál. Például háromezer dinárért dolgoztak ketten egy hétig, vagy egy személy két hétig. Olyan drága volt. A vallás tiltotta, de az orvosok megcsinálták. A bábaasszonyok valamivel kevesebért is. Minden bábaasszony tudta, ismerte ezeket a fifikákat. Az is, amelyik az állomás felé lakott, meg az is, amelyik erre, a Treszka néni. Nem volt szabad, szigorúan tiltva volt, de olcsóbban elvégezték, mint az orvosok” (Lénárd Etelka).

A praktikák ismerete más területre is kiterjedt. Mesélik, a timsó kiváló szüzességvarázsló oldat volt. Ha valaki már nem volt szűz, de szűz lányként akart férjhez menni, az az esküvő előtt két napig langyos timsós vízben ült, s a timsó összehúzta a hüvelyt. Arra a kérdésre, hogy mi biztosította a vérfoltot a lepedőn, azt válaszolták: „az jelentette a legkisebb problémát”.

A születésszabályozás egyik fontos íratlan szabálya volt a nagybőjti időszakra vonatkozó nemi kapcsolat tiltása is. Nagybőjtben nem szerettek a házastársak, semmilyen nemi életet nem folytattak, mert a bőjtök az önmegtartóztatást, az élvezetek gyakorlását tiltotta.

Szülés

Kishegyesen a nőnek terhessége idején Szent Annához kellett imádkoznia, hogy segítsen könnyen, fájdalom nélkül világra hozni gyermekét. Gyakran kellett gyónnia és a nyakában keresztet viselnie, mert így távol tudta tartani a gonosz lelkeket.

1948 novemberéig Kishegyesen is háznál folyt le, s ezután már csak okleveles bábák közreműködésével folyhatott le a szülés. A bábaasszonynak általában tudomása volt a terhes nőkről, számon tartotta a közösség is, ki az, aki babát vár. Amikor jöttek a fájások, elküldtek valakit a bábaasszonyért. Ez annyira közvetlen és közösségi szokás volt, hogy legtöbbször a tíz-egynéhány éves fiúgyermeket küldték el. A fiúgyermek az a távol, amíg a szülésznő házáig értek, futva tették meg. A szülés hírére összese-reglettek a rokonság és a szomszédság női tagjai. Az újszülött világrajövele közösségi eseménynek számított, éppen ezért nemcsak a bábaasszony volt jelen, hanem az anya nőrokonai, barátnője is segédkezett. Mindenki támogatta őt, hogy egészséges gyermeket hozzon világra, és minél könnyebben szüljön. Előre kívánták biztosítani, hogy megfeleljen a társadalmi elvárásoknak. A férj nem volt jelen a szülésnél, őt kiküldték. Bármennyire is igyekeztek megelőzni a bajt, mégis megesezt, hogy az édesanya megbetegedett. Ilyenkor az újszülöttről a nagymama vagy a nagyobb testvérek gondoskodtak.

„Az öcsém, amikó megszületett 1940-ben, akkó az anyám megbetegedett, be köllött menni neki a kórházba, oszt a kisbaba otthon maradt.

Akkó haza köllött mennem, mer annak gondját köllött viselni. Azt én fürdetgettem meg pelenkáztam is, vót kecskénk, apám fejte a kecskét, oszt kecsketejet adtunk neki főhígítva. Négy-öt napig. Aztán az édesanyám hazakerült és újra szoptatta, mer a kórházban kifejték a tejet, hogy maradjon neki” (Fridrik Margit).

Mai adatközlőim a szülésnek az ágyban szülés módjára emlékeznek. A *Magyarság Néprajzában* utalást találunk arra, hogy a Délvidéken létezett a szülőszék, de erre már senki sem emlékszik (SZENDREI-SZENDREI 1992; IV. 158).

„Amikó a Hajnalka született, egyedű vótam otthon, mer az uram katoná vót Újvidéken (1945). A szomszédasszony segített, az édesanyám szálláson vót, begyütt ő, de nem maradhatott, mer a szálláson ott vót a többi. Akkó a Margit néni azt mondta, hogy verjem meg a házmegit, ha baj lesz, akkó majd ő gyün. Ő majd meghallja és gyün. Úgy is vót. Mindig bekiszítettem vizet, mer nem vót az udvarban kút. A Margit néni tüzet gyújtott, vizet melegített, az ura, az Antal bácsi meg ement szóni a bábaszszonynak. Én nagyon szerettem a gyerekeimet, amikó megszülettek, úgy örütem, azt mondták, verebet lehetett vóna fogatni velem. Olyan picikék vótak, úgy örültem nekik” (Fridrik Margit).

Az előkészületekhez tartozott az asztal fehér abrosszal történő leterítése, szentelt gyertyát gyújtottak, szenteltvizet hintettek az ágyra, s a vajúdó anya, amíg csak bírt, imádkozott. A szülőanya hozzátartozói, anyósa, édesanyja készenlétben álltak, hogy a bábának rendelkezésére lehessenek. Meleg vizet a lavórba, kéznél legyen a tiszta törülköző, vizes ruhaborogtást tettek a kismama homlokára. Külön varázsigékről, babonákról nincs tudomásunk. Kishegyesre nem volt túlságosan jellemző a babonaság.

A szülés a gumilepedő elterjedése előtt a földön vagy az istállóban történt. Elterjedése megvédte az ágyat a szennyeződéstől.

A férfiak a szülésnél nem lehettek jelen, csak ha már világra jött és fiú volt az utód, akkor adták az apa kezébe.

Amikor az újszülött a világra jött, a bábaasszony ollóval elvágta a köldökszinóráját és elkötötte, ha nem sírt fel, akkor kicsit megtapsikolta a popsiját, vagy picit vízzel megszentelte. Utána fehér ruhába csavarta és félretette. Ezután az anyával foglalatoskodott, várta, hogy kijöjjön a méhlepény, amit úgy neveztek, hogy a mása. Vödörbe dobta s a férjnek adta, hogy ássa el a kertben. Az anyát a bába körülmosta hipermangános vízzel, letörölgette, s még sokáig vele maradt, három-négy órán át, nehogy valami komplikáció lépjen fel. A kisbabát fürdetés előtt a bábaasszony – szokás volt – seggen köpködte, hogy szerencsés legyen az életben, majd beletette

a langyos vízbe. Nagyon vigyáztak rá, a legnagyobb gyengédséggel mosták meg a kis testét.

Fürdetés után bepólyálták az újszülöttet. Sok helyen piros pántlikát kötöttek a kezére, Kishegyesen nem emlékeznek ilyenre. Sőt, azt állítják, hogy ezt a szerbektől tanulták el a magyarok az utóbbi években.

A csecsemőhalandóság nagy volt a 20. század közepéig. Ez nemcsak a bábák tudatlanságának tudható be, csak részben. A korabeli higiénés viszonyok, gyógyíthatatlan gyermekbetegségek és a járványok hozzájárultak a csecsemőhalandóság nagy számarányához. A források arról tanúskodnak, hogy a bábák mindent megtettek a szülés szerencsés lefolyásáért, azért, hogy az anya és a gyermek életben maradjon.

A bábaság komplett feladat volt, hiszen a szüléstől/születéstől legalább még egy hétig járt a bábaasszony gondozni a kisbabát: megfürdette, tisztába tette, ellenőrizte a köldökét, nem fertőződött-e el? Tejprobléma is adódhatott, vagy túl sok volt a tej, ilyenkor tejláz lépett fel, tanították kifejni a mamákat. Előfordult, hogy nem volt, vagy csak kevés teje volt az édesanyának. Ilyenkor tehéntejjel pótolták az anyatejet. Vízzel felhígították, felforralták, s amikor langyosra hűlt, cumisüvegből megcumiztatták a kisbabát.

A bábaasszony lyukasztotta ki a kislányok fülét, ezt egy-két napos korában elvégezték, hogy függőt tehessenek a fülükbe. Az anyának tanácsot adott menstruációs problémákban, elszorította a kismama hasát, hogy ne nyúljon ki, illetve ne maradjon „lötyögős” a szülés után. Erre külön varrtak egy széles vászontörülközöt, amit többször is jó szorosan körülcsvartak a kismama hasánál, szorosan megkötötték, s ebben kellett neki gyermekágyat feküdnie. Ezt a haskötőt rendszerint kölcsönadták, házról házra járt.

A burokban született gyermeket szerencsésnek tartották. Ha valakire az életben gyakrabban rámosolygott a szerencse, arra azt mondták: biztos burokban született.

„Az a burok, amibe nyól a gyerek az egész kilenc hónap alatt és a szülésnél nem hasad ki. Nem bújik ki belüle, mint a csirke a tojásból, hanem a burok rajta marad teljes egészibe. Akkor azt a burkot szigorúan elköllött tenni. Oszt megszáritotta az anya olyanra, mint a selem. Olyan vót az. Oszt aztán valamibe belevarrták. Ez a burok megőrizte, ha háborúba ment. Golyó nem éri. Nem lesz semmi baja egész életibe. Az a burok minden bajtú megőrzi. Engem is őrzött. Szerencsémre vált.”

Keresztelés

Szükségkeresztésnek nevezték, ha az újszülött életveszélyben volt, ha nem volt életképes, s ha a bába úgy látta, hogy nem éri meg a gyermek a keresztiséget, akkor ő megkeresztelte. Több ilyen esetre is emlékeznek, arra viszont nem, hogy ezek a bábák tettek-e fogadalmat a keresztiségre, illetve, hogy a pap fel is eskette őket e feladat végzésére. Ezt a hirtelen keresztelést nevezték még bábakeresztelésnek is, amit az egyház is elismert. Ennek hiányában az elhalálozott újszülöttet a pap nem temette el, illetve nem részesülhetett egyházi temetésben.

Ma már érvényét veszítette az a szokás, hogy az újszülöttet addig nem szabad kivinni a házból, míg meg nem keresztelik. Azzal indokolták, hogy még pogány, a lelke még az ördögé, s így árthatnak neki a gonosz szellemek. Olyanokra gondoltak, mint a szemverés, a rontás, majd hasfájós lesz, síró baba válik belőle, mert bekebelezi az ördög.

A születés után egy hét elteltével került sor a keresztelőre. Korábban csak a templomba vitték a gyermeket a keresztszülők a bábaasszony kíséretében, de amióta polgári anyakönyvezés van, azóta az anyakönyvvezetőhöz is kell menni (1890 óta). Amikor hazaértek, akkor ezzel a szólással léptek be a házba: „Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk!” A ház küszöbén a gyermeket apja vagy nagyanyja emelte át, és ezzel teljesen a család tagjává vált.

Ekkor nevezték először nevén a gyermeket.

A keresztelés után mindjárt megtartották a keresztelési ebédet, melyen többnyire a keresztszülők, a család és a bábaasszony vettek részt.

„Abban az időben nehéz volt a szülés, mert sokan tanyákon laktak. Például az én apám háromszor visszament a szállásra, mert olyan hó volt 1929-ben. A feketicsi határban születtem, s a szomszéd ember segítségével meg a kutyák ugatásának hangjával tudtak tájékozódni, s bejutni a faluba. Kihozták a bábaasszonyt, aki másnap délig kint tartózkodott az anyámmal a tanyán. Addig, míg egy kicsit engem mint újszülöttet helyrehoztak, meg az anyámat. Azután a szomszéd tanyáról járt át egy néni engem megfürdetni. A szülést kihozták a bábasszonnyal együtt, s ő maradt az anyámmal segíteni. Akkor nem az volt a divat, hogy három meg négy hónapos gyereket körösztölnek, hanem pár napon belül, mert hátha meghal. Én a hét utóján születtem, s már vasárnap behoztak körösztőni. S mire vissza kiértek, én már össze vótam gémberedve, anyám úgy melengedett. Sovány kislány vótam. Mindent etettek velem, még madárürüléket is. Szedték az akol oldaláról, megszáritották, ösz-

szetörték, cukorral összekeverték, s azt is adtak enni kiskanállal. Azt tartották, hogy az egészséges” (Lénárd Etelka).

A körösztlőn az édesanya legtöbbször nem vett részt, mert legalább két hétig nem volt szabad felkelnie az ágyból. A férj, illetve az apa, az „le-ment” a templomba. Amikor hazahozták a keresztelőről, a keresztmama hozta, s ahogy beléptek az ajtón, letette a földre, s azt mondta: Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk. És az volt az érdekes, hogy ki kapja fel előbb. Az fogja jobban szeretni. Kitől kap majd több szeretetet, kinek lesz kedve-sebb. A bábaasszony egy hét után már nem járt ki.

„A körösztlőre az édesanyámat nem hozták be, akkó az nem vót divat. Én sem mentem el a saját gyerkem körösztlőjére. Akkó ez nem vót divat. Kedden szütem, s vasárnap körösztlőték a Jóskámat. A szülőotthonból hazavittek az anyámék, s ő gondozott még két hétig, s csak utána vittek haza a mi saját otthonunkba.

Apám, anyám testvérei rendszeresen, két hétig hozták az ebédet, amed-dig az anyáméknál vótam. A gyerekágyat fekvő asszonynak tyúkhúslevest, rántott csirkét, kalácsot, mézes pálinkát szoktak vinni” (Lénárd Etelka).

Amikor a kisbát először vitték ki a népek közé, a kisinget, az ún. réklit fonákul adták rá, hogy ne rontsák meg az emberek, ne verjék meg szemmel. Később már ellenállóvá vált a kisbaba az ilyen kártékony hatá-sokkal szemben.

A névadás szokásköre is már a múlté. Az elsőszülött, lat. primogenitus, tágabb értelemben méhet megnyitó magzat, szoros értelemben a család első gyermeke. Az első fiúgyermek nevére vonatkozóan a paraszti társa-dalom tartalmazott bizonyos íratlan szabályokat. Az apa nevét kapta, s az apa után ő lett a családfő, és különleges atyai áldásban részesült. Te-kintélye fölötte állt a többi fiútestvérnek. Eltérések azért akadtak. Ilyen-kor a nagyszülők haragjával is számolniuk kellett a fiataloknak. Később, a hetvenes években, ez a hagyomány veszített erejéből, s az elsőszülött gyermek esetében először fiúnevet kerestek, hiszen minden fiatal szü-lő, különösen az apák, elsőszülött gyermekként fiút vártak, de már nem ragaszkodtak a felmenőik nevéhez. A második, harmadik gyermek ke-resztnevét aszerint választották, hogy a naptárban mi következett a szü-letés után.

„Én januárban születtem, decemberben van a nevem napja, én hátú hordom az eszem. Ne adjátok neki ezt a nevet, hát hátú hordja majd az eszit – mérgeződött a nagyanyám” (Lénárd Etelka).

Gyermek- és anyahalándóság

Régen, még a 20. század első felében is, a szülésben, születésben benne foglaltatott a halál is. Hála az orvostudomány fejlődésének, ez már a múlté, minimálisra csökkent a csecsemőhalálozás.

A csecsemő halálát egykor könnyebben elviselték a hozzátartozók. A keresztleletlen gyermekkel kapcsolatban Pecze Jánosné Margit néni 1998-ban még arról számolt be, s tette ezt teljes meggyőződéssel, hogy a keresztleletlen gyerekek ott sírnak a temetőárokban, s ha valaki este vagy éjjel arra jár, az hallhatja. Ezt több adatközlő is megerősítette.

Kunt Ernő írja: „A gyermekhalándóság magas száma is hozzászoktatta őket a kisgyermek, a csecsemő halálának elfogadásához. A kisgyermek halála felett rendszerint édesanyjuk szokott a legmélyebben bánkódni, hiszen csak ő volt abban a helyzetben, hogy a kialakuló egyéniség legkorábbi megnyilatkozását figyelemmel kísérhette. Ő már valakit gyászolt, míg mindenki más – sokszor a gyerekekkel csak nagyobbscska korában foglalkozni kezdő apa is – csak egy gyermek elvesztése miatt bánkódik” (KUNT 2003; 98).

Nagyanyáink fájdalmas belenyugvással ezt mondogatták: Isten adta, Isten elvette.

Dr. Celluska Frindik Erzsébet a csecsemőelhalálozásról a következőket nyilatkozta: „Igazából nem lehet azt állítani, hogy szülés közben haltak meg az asszonyok. Nem ez volt a jellemző. Természetesen előfordult, annál fogva, amit ma császármetszésnek neveznek, illetve végeznek. Ezt, ha nem hajtották végre, akkor vagy a gyermek, vagy az anya halálozott el. Kishegyesen és kisebb településeken nem végeztek császármetszést. Újvidéken, Szabadkán, esetleg Verbászon Tesényi doktor privát rendelőjében. 1959-ben még működött Verbászon Tesényi doktor rendelője. Odahaza házaknál szültek, s ha valamilyen komplikáció jött létre, akkor elvérzett az anya. Ez inkább jellemző, mint belehalni a szülésbe. Az újszülöttek elhalálozása sokkal gyakoribb volt. Egyéves korig tekintjük a gyermeket csecsemőnek. Magas láz miatt, légúti fertőzések miatt haltak meg általában a gyermekek. Többször előfordult, hogy a köldökzsinór elvágása alkalmával fertőzést kaptak, tetanuszt. Az egy héten, tíz napon belül végzett a gyermekkel. A tuberkulózis is gyakran elvitte a gyermeket. Torokgyíkban is sok csecsemő halt meg. Magas lázzal járt, begörcsöltek a gyerekek, frászt kaptak. Akinek az ellenállóképesége magasabb volt, az túlélte, akinek nem, az belehalt. Gégemetszést is végeztek az orvosok, ezáltal sok gyermeket megmentettek.”

Kishegyesi bábaasszonyok és a szülőotthon

A szülőotthon létesítése előtt a gyermek születése a családi házban történt. Az anya saját otthonukban hozta világra gyermekét. Egy-egy településen több bábaasszony végezte e nemes feladatot. Kishegyesen két bábaasszonyra emlékeznek, akik még a szülőotthon megnyitása előtt bábaasszonyként tevékenykedtek a faluban: Tóth Molnár (Paja) Borbálára és Kerepes Terézre. Köznyelven csak a Paja Bora néni és a Treszka néni.

Kerepes Terézia, lánykori nevén Gavlik, Szenttamáson született 1895. május 10-én. Kishegyesre jött férjhez Kerepes Jánoshoz 1914. január 21-én. 1967. december 9-én halt meg Kishegyesen. A Bácska utca 10-es szám alatt laktak.

Tóth Molnár Borbála, köznyelven Paja Bora néni 1885. november 24-én született, és 1967. április 14-én halt meg. Férje, Tóth István (1879) topolyai lakos volt, s 1906. január 15-én esküdtek.

A bábaasszonyok felszerelése nagyon kezdetleges volt: köldökvágó olló, szőrzetvágó olló, gumikatéter, mellszívó gumitárgy.

Az elválasztás, azaz a szoptatás módszerét is a bábák tanácsa szerint fejezték be. Az 1930-as években még élő népszokás volt, hogy a leányt holdtöltekor választották el, hogy telt mellű és formás testű legyen, a fiút pedig újholdkor, hogy gyorsan és jól fejlődjék.

Kishegyesen a bábaasszonyokat nagyon megbecsülték. Jutalmazásukról nem sok adat maradt fenn, az viszont igen, hogy tiszteletnek örvendtek a faluban.

Az első gyűjtésemet a népi gyógymódokkal kapcsolatban 1998-ban végeztem. Adatközlőim emlékezetében még világosan élt az egykori szűkös életmód, amely közelebb hozta az embereket a természethez. A korszerű gyógyításhoz, a beavatkozáshoz orvos, az orvoshoz pénz, utánjárás és idő kellett. Az igazán szorult helyzetben lévő asszonyok a bábákhoz fordultak segítségért. Úgy tartották, fele időig korig el lehet csinálni a gyereket. Súlyosabb esetekben előre kialakított összeget kért a bába.

Mihálovics Gizella, az akkor hetvenhét éves asszony így emlékezett: „Boris néni, az öreg bábaasszony pálinkáért, tűzrevalóért, ajándékért fogadta az asszonyokat. Így került hozzá Matild ángyom, de nem könnyen, hanem öt liter pálinkáért. Bizony, soká beteg vót.” A bábának sem lehetett könnyű dolga, menteni, ami még menthető, mert az idős kishegyesi asszonyok elbeszélései szerint a legkezdetlegesebb módszerekkel igyekeztek megszabadítani az asszonyokat a nem kívánt terhességtől. „Sokan veszték el közülük méhvérzésben, mert zöldségyökérrel, présgyökérrel szúrtak föl a méhibe, de szokásban vót forró fürdőt venni, zsákot emelgetni, illetve forró mézspárát belehelleni.” Elterjedt méhen belüli fogamzásgátló eszköz

volt az úgynevezett facsiga, erről Kiss Géza is ír az ormánsági egykézés kapcsán. Idős adatközlők ezt már csak hallomásból ismerték, közelebbit vele kapcsolatban nem tudtak feleleveníteni. Mindenesetre a századforduló táján igen elterjedt volt a faluban.

A női bajokat igyekeztek házon belül kezelni, csak súlyosabb esetekben vették igénybe az idősebb asszonyokat, vagy magát a bábát. A titoktartás kölcsönös volt, megszegése akár végzetes következményekkel járhatott volna, hiszen a falu közvéleménye haraggal, megvetéssel kezelt bizonyos kényes eseteket. A nemi étellel való gondok, vagy akár a nemi betegségek kitudódása komoly veszélyt jelentett a beteg és annak családja számára. Csökkenthette például a fiatalok házassági esélyeit. Ennek következtében a családok valóban csak végszükség esetén keresték fel a kívülálló gyógyító személyeket, a bábákat.

A szülőanya, ha volt rá lehetősége, mindig ugyanazt a bábaasszonyt hívta el a szüléseket levezetni.

Egy véletlen beszélgetés hozott közelebb a kishegyesi hivatásos bábaasszonyok életéhez.

Dr. Celluska Frindik Erzsébet nőgyógyász szakorvos tett említést arról, hogy családjukban több szülésznő is volt. Dédnagyanyja, Urbán Erzsébet volt az első szülésznő a családban, aki Szegeden szerzett bábaasszonyi képesítést. Ott tanulta el a szakmát, onnan hazakerült Kishegyesre, majd Újvidékre. A család Völgypartról került Kishegyesre. Urbán Erzsébet Újvidéken a nagykórház szülészeti osztályának a főszülésznője volt 1918-tól 1921-ig. A főépület most is megvan a Futaki úton, és ott olvasható magyarul és szerbül is: Szüléset és sebéset.

„Az én gyerekeim otthon születtek, házná. Amikő a legfiatalabb fiam született, a Pityu, 1948. október 20-án, akkő azt mondta a Piroska, hogy mé nem vártam még 3 hetet, mer akkő nyílik meg az a gyönyörű szülőotthon” (Fridrik Margit).

Az 1950-es években kötelezővé vált a kórházi, szülőotthoni szülés, ami a szülés intézményi szabályozását, a hagyományokkal való szakítást jelentette. A faluban 1948 novemberében nyílt meg a szülőotthon, a mai helyi közösség épületében. Sokáig a nők nem akartak bemenni a kórházba, mert az a bezártságot, az idegenséget jelentette. Biztonságot adott nekik az otthoni környezetük, a saját ágyneműjük, az ismerős bábaasszony és a segédkező vagy csak jelen levő rokon asszonyok vagy barátnők, akik a segítségen túl a személyességet, a csak rá figyelést és a hagyományok megtartását is biztosították. Ezért, ameddig lehetett, a parasztasszonyok nem mentek be a kórházba (MARÓY 2013).

1963. május 1-jéig működött Kishegyesen a szüléset. Három több-
144 ágyas szoba állt a kismamák rendelkezésére. Itt szüléseket vezettek le a

Urbán Erzsébet, az első hivatásos kishegyési szülész nő

bábaasszonyok, szerepük megmaradt, csak helyben, házakhoz nem járhattak. Kivétel persze adódott.

A szülőotthon létrehozásakor a nők eleinte nem szívesen mentek be szülni. Arról is vannak adataink, hogy először is azok vették igénybe, akiknek nem volt más választásuk, például a megesezt lányok.

A kishegyési szülőotthonban ketten dolgoztak: Utasiné Frindik Piroška és Tóth Bacsa Mária.

Utasiné Frindik Piroška 1919. január 9-én született Kishegyesen, s 1985. november 2-án hunyt el. Szabadkán tanulta a bábaképzést, ahol néhány hónapos képzésben részesült. Az első gyermek, akit Kishegyesen 1942-ben a világra segített, Merta Zoltán volt. A visszaemlékezések alap-

ján a keze alatt világra jött csecsemők számát ezerig jegyezte, név szerint is. Dokumentációja sajnos nem maradt fenn, mert leánya külföldre távozott, s magával vitte a hivatalos adatokat igazoló iratanyagot. Gazdag élettapasztalattal rendelkezett, személyes hangvételi biztatása a szülőanya felé a mai komfortos világban már elképzelhetetlen. Hívhatták a nap bármely szakában, hóban, sárban kerékpárra szállt, és már ott is volt, ahol szükség mutatkozott a segítségére. Mindig sietett, mert tudta, hogy életek múlhatnak azon, hogy időben odaér-e a szülő nőhöz. Hála istennek, még életében élvezhette a falu bizalmát. Emléke még ma is él a kishegyiesiek körében.¹ „A szülőotthonban, ami probléma felmerült, akár orvosilag is, azt mind a Piroska néni [bábaasszony] oldotta meg. A Hartmann doktor hetente egyszer kilátogatott Feketicsről, ha szükség mutatkozott rá, akkor megvizsgálta a szülőanyát. Engem a Piroska néni varrt össze. Gátvágást csináltak, mert a Joci fiam nagy baba volt, négy kiló öt deka. Úgy mondták akkor, hogy gátvágást csináltak” (Lénárd Etelka).

A kishegyiesi bábaasszonyok különleges nőalakjai voltak a közösségnek. Róluk mindenki tudott, hiszen minden családba volt bejárásuk, rituálékat és imádságokat vittek magukkal a sírba. Hiedelmeink őrzői voltak ők, amelyek a várandósághoz, az első fürösztvízhez, a kereszteléshez, a tiltott magzatelhajtáshoz kapcsolódtak.

Kishegyiesen szívesen emlékeznek dr. Márton Sándorra, köznyelven a Kisdoktorra. Alacsony termete miatt nevezték így. Komplikációk esetén a bábaasszony is őt hívta segítségül. A családok először mindig a szülésznőnek, bábaasszonynak szóltak, mert „olcsóbb” volt, mint az orvos. A bábaasszonyt terményben is ki lehetett fizetni. A „gázsija” a család anyagi helyzetétől függött. Volt, amikor egypár tyúkot kapott, de zsák kukoricáról is tettek említést. Az adomány mennyisége, minősége sohasem szivárgott ki a bábáktól. Ezt szakmai szolidaritásként kezelték, senkit meg nem szóltak, mennyit és mit adott cserébe a szülés levezetéséért.

Közösségi élet

A szülés egészségügyi intézményesítése változásokat hozott a paraszti faluközösség hiedelmeinek továbbélésében. A szülés szellemi humánumát a biológiai humánus vette át. Ez a szülési folyamat kétségtelenül többletet jelent a szülőnő egészségügyi ellátását illetően, maga a szülés vált biztonságosabbá, de jelentős alulmaradást jelent szeretetben és körültekintő gon-

¹ Tóth Mária gyermeke itt él a faluban, de nem hajlandó nyilatkozni, és semmilyen dokumentumot az édesanyjáról a rendelkezésünkre bocsátani. Tóth Mária, alias Mariska néni Topolyáról ment nyugdíjba.

doskodásban. A lélek nyugalma vonatkozó mágikus eljárások megszűntek, nem mondanak közösen imát a nagy esemény elé.

„A magzat védelmét, a gyermek védelmét az égieknek rendelték alá, hogy a gyermek várását, a szülést, a csecsemővédelmet transzcendens függőségbe szervezték meg, a mostoha körülmények ellenére is biztosították a gyermek iránti törődés spirituális, érzelmi és fizikai, egészségügyi védelmét” (BALÁZS 1999; 332).

A szülőanyát és gyermekét a rá leselkedő veszélyektől seregnyi mágikus eljárás védte, s az illendő viselkedés szokásai igyekeztek előmozdítani az új élet biztonságos továbbfejlődését (MOHAY 2008; 22). A közösség végigkísérte az egyén életét a születéstől a halálig. Ez a figyelem mindenre kiterjedt. Közös érdek volt, hogy a várandós fiatalasszony betartsa az óvóvédő szokásokat és a hit által szabályozott viselkedési normákat.

Régen a szülés és a születés közösségi esemény volt. Az édesanyát egy szorosabb egység vette körül, ami azokból állt össze, akik lélekben vele voltak. A szülést egy szülésznő, a bába kísérte végig, az ő közreműködésével hozta világra a gyermekét, s vele a későbbiekben is tartotta a kapcsolatot. Összekötő kapocs volt számára a bába a földi és másvilági élet között. Ma, akármilyen higiénias indokkal is közelítünk a szüléshez, azt kell mondanunk, hogy magányos esemény. A szülésznő és a szülőanya története. Már szokások sem fűződnek a születendő gyermek köré. Régen az újszülött kislány első fürösztövizébe piros almát tettek, hogy egészséges és szép, pirosposzsgás legyen. A kisfiút az apa kivitte a közösségnek megmutatni, az odasereglett szomszédoknak, s bevitte az istállóba is, megmutatta neki a lovakat, a tehenet, hogy jó munkás váljék belőle.

A fiatal anya már nem fekszik gyermekágyat, mert az az elv, hogy nem kísérgetnek senkit, ne vigyenek ebédet, városon megrendelik a kifőzdékből, faluhelyen pedig az étel elkészítésében sokat segít a mélyhűtő láda. Ma már a szűkebb vagy tágabb közösség nem imádkozik az életet adó anyáért. A szülés orvosi eset lett, s a nőt úgy kezelik, mint minden más kórházi esetet.

Valamikor a közösségi érdek megelőzte az egyéni érdeket. Ma sajnos a közösségi érdeknél fontosabb az egyéni. A média számtalan ponton igyekszik ezt erősíteni. A politika, a média és minden fórum azt üzeni, hogy az egyéni érdek mindenekfelett áll. Szétbomlottak a kisebb-nagyobb közösségek. Ez a családi létben is tapasztalható – korábban a gyermek minden esetben alárendelődött a közös, családi érdeknek, ma ez inkább fordítva működik. A család alárendelődik a gyermeknek. A gyermek a család központi szereplője, köré épül a családi élet, s nem az apa, vagy

másként a szülők köré. Ezenkívül kitolódott az anyaság kezdete is. Ez is gond. A hatvanas–hetvenes években már nagyon sok minden visszavonhatatlanul megváltozott, melynek következményeit a mai napig a bőrünkön érezzük.

A modern világ hatása nem az anyaságot erősíti a nőkben, hanem a külsőségek, az önmegvalósítás, a karrier fontosságát. Korábban a vénleány, vénlegény hátrányt, megbélyegzettséget jelentett.

Hogy lehetséges-e valamit is áttemelni a hagyományos kultúra családfelfogásából, szokásrendszeréből, arra Deáky Zita a következő választ adja: „Sokkal többről van szó, mint a normák, az ideológiák megváltozásáról – az egész társadalom, a körülmények, az életmódunk változott meg. Kétkeresős modell van, muszáj dolgoznia a nőnek, és nagyon nagy vállalás az, ha valaki mégsem ezt az utat járja” (DEÁKY 2011). Nem jelent teljes megoldást a hagyományos társadalomhoz való visszanyúlás, múltba tekintés, de a családi, vallási vagy lokális közösségben való létezést érdemes volna újratanulnunk. Az emberek keresik a szilárd értéket, a viszonyítási pontokat, akármilyen válságot élünk. Nagy lehetőség, sőt a jövő építésének feltétele visszatekinteni – a múltunkat a jelen tükrében megismerni – és levonni a következtetéseket.

Általános tanúságok

A bábaasszonyokkal kapcsolatban és a szülés módjára vonatkozó recens adatok jóval szegényebbek, mint a szakirodalomban e témával találkozunk. Különösen vonatkozik ez Kishegyesre. Ha elemezzük a fennmaradt hiedelemanyagot, a népi hitvilágban nevükhöz fűződő mágikus eljárásokat, akkor azt tapasztaljuk, hogy Kishegyes korán megindult a polgárosodás útján (bár ehhez sohasem tudott felnőni), hiszen földrajzi fekvése lehetővé tette a jó közlekedést, s hamar közlekedési gócponttá is vált.

Sok olyan vallással kapcsolatos szakkifejezés hiányzik a szótárunkból, mint például a boldogasszony ágya. Senki sem emlékszik a régi forma szerinti keresztelőnapokra: pénteken nem kereszteltek, s igyekeztek a tizenharmadikát is elkerülni. Napjainkban a vasárnap helyett kezd divatba jönni a szombat esti keresztelés. Ennek is megvan a magyarázata: szombaton este sokáig lehet „bulizni”. Csúnya kifejezés, megsemmisíti a keresztelés szentséges mivoltát.

Mai szemmel nézve megbotránkozunk a történések, életmódok feltárásán. Nagyot változott a világ – mondogatjuk, miközben nem szűrjük ki a múltból azt, amit talán ma is fontos volna betartanunk, vagy elgondolkoznunk rajta. Mindettől függetlenül némi összehasonlítást kell végeznünk a

mai tudományág, a kulturális antropológia szemszögéből, hiszen csak így érthetjük meg a múlt és a jelen összefüggéseit.

A szaporulat mértékét illetően valamennyi adatközlőm egyetértett abban, hogy lehetőleg minél kevesebb gyerek legyen. A múltra vonatkoztatva már nem érvényes és nem is lelhető fel az a nézet, miszerint azért kell a nagycsalád, a bő gyermekáldás, hogy legyen, aki dolgozzon.

A kórházi szülések bevezetése által a férfi orvosok vették át az irányítást és az ellenőrzést a szülések felett. A női élet nagy fordulójában tehát a férfiak vették át a hatalmat a nő teste-lelke, rendelkezési jogai felett. „Érdekes, hogy amikor a legnagyobb életfordulóhoz érkezik el a nő, az a terület, amely évezredekken keresztül a női tudás, tapasztalatközvetítés, a női szolidaritás csaknem kizárólagos területe volt, mostanra már kizárólagos férfidominancia alá került” (LOSONC 1991; 35).

„Az anyák úgy írják le a szülést, mintha egy náluk nagyobb erő ragadná magukkal őket. A szülés olyan, mint a folyó, örökké létezik, hömpölyög, árad. Tudomást sem vesz a nőről, és ő sem törődik vele mindaddig, míg a születés vize nem zubog a lába mellett. A vajúdás alatt belegázol ebbe a folyóba, amelynek erős sodra a túlpartra viszi őt. A szülés erősebb, mint a nő” (ARMSTRONG–FELDMAN 1995; 52).

Bábaasszonyok nemzetközi napja (Međunarodni dan babica/ International day of the midwife)

Ezt a napot 1992-ben hozta létre a Bábaasszonyok Nemzetközi Konföderációja – BNK (International Confederation of Midwives – ICM). Szerbiában 2009 óta ünneplik.

Léteznek adatok arról, hogy a bábaasszonyok 1900-ban Berlinben konferenciát tartottak, több mint ezer résztvevővel. Az európai bábaasszonyok egy csoportja 1919-ben Antwerpenben kezdeményezte a BNK-nak a megalakítását. Ebben az időben az országok többségében a bábaasszonyoknak nem volt szervezete, de a nehézségek ellenére mégis sikerült létrehozniuk a nemzetközi szervezetet.

1930 és 1940 között a szervezet munkája – a politikai körülmények miatt – megnehezült. 1954-ben a szervezet londoni székhellyel folytatta munkáját. Az ICM tanácsát 1999-ben Hágába (Hollandia) helyezték át. Az ICM-nek jelenleg 105 országban vannak tagszervezetei.

A bábaasszonyok nemzetközi napja és a család nemzetközi napja (május 15.) között a tagszervezetek a figyelmet a nők társadalmi helyzetére irányítják.

Adatközlők: Dr. Celluska Frindik Erzsébet (1959); Fridrik Margit (1920); Gruber Erzsébet (1918–2000); Kálmán Ilona (1951); Lénárd Etelka (1928); Mihálovics Gizella (1917–2002); Szőke Gizella (1942); Szűcs Mihály (1931).

Irodalom

- ARMSTRONG, Penny–FELDMAN, Sheryl (1995): *A születés művészete*. Alternatal, Budapest
- BALÁZS Lajos (1999): *Szeretet fogott el a gyermek iránt*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda
- DEÁKY Zita (1994): A Magyar Bába-Egyesület megalakulása és nemzetközi kapcsolatai (1894–1920) = *Néprajzi Látóhatár 3–4*.
- DEÁKY Zita (2011): A születés titka egykor és ma = *Új Ember*. Magyar Katolikusok Hetilapja, 2011. 7. 31. 7–8.
- KUNT Ernő (2003): *Az utolsó átváltozás*. A magyar parasztság halálképe. *hamvas* Könyvek, Budapest
- LOSONC Ágnes (1991): Az új élet kihordása: szülés, születés = *Terhesség – szülés – születés*. Szerk. Hanák Katalin. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, II. kötet. 5–40.
- MARÓY Ditta: Kis magyar bábaságtörténet – interjú Deáky Zitával. <http://kangaegyesulet.hu/2013/03/04/kis-magyar-babasagtortenet-interju-deaky-zitaval/> (Letöltés ideje: 2013. július 20.)
- MOHAY Tamás (2008): *Töredékek az ünnepről*. Nap Kiadó Kft., Budapest
- NÉMETH György (2011): Költőnők és bábaasszonyok. http://www.romaikor.hu/leigazott_nepek/hellas/az_okori_gorog_nok/koltonok_es_babaasszonyok. (Letöltés ideje: 2013. június 10.)
- PALLAS NAGYLEXIKON: http://www.kislexikon.hu/baba_a.html (Letöltés ideje: 2013. június 10.)
- SZENDREY Zsigmond–SZENDREY Ákos (1992): Szokások (Születés és gyermekkor) = *Magyarság Néprajza IV*.
- VERES László (1994): *Erkölcsei normák és tevékenységi típusok*. Folklor és etnográfia, Debrecen